

# Ὁ Περὶ φιλοπτωχείας λόγος τοῦ Ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου – κοινωνικὴ θεώρηση\*

Νικολάου Ἀ. Δεναξᾶ\*\*

Στὸ πλαίσιο τῆς μελέτης, ἔρευνας καὶ ἐμπέδωσης τῆς Κοινωνιολογίας τῆς Θρησκείας, ἀδιαμφισβήτητα σημαντικὸ ρόλο διαδραματίζουν τὰ γραπτὰ μνημεῖα τοῦ θρησκευτικοῦ λόγου, ποὺ προσδιορίζουν σαφῶς τὶς πολιτιστικὲς ἀναφορὲς καὶ παραδόσεις ἐνὸς λαοῦ<sup>1</sup>. Ἐπιπλέον, ἡ προσφορὰ τῆς ἱστορικῆς γνώσης συνίσταται καὶ στὴν κατανόηση τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος<sup>2</sup>. Ἦδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος μαρτυρεῖται πὼς ἡ θρησκεία ἦταν σημαντικώτατος παράγοντας ποὺ ἐπηρέαζε ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρώπινου βίου. Ἡ θρησκεία, ἦταν τὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο ἐντάσσονταν ἡ ποίηση, τὸ θέατρο, ὁ χορὸς, οἱ τέχνες, ἡ οἰκογενειακὴ ζωὴ<sup>3</sup>.

\* Τὸ παρὸν ἄρθρο ἀποτελεῖ ἐπεξεργασμένη μορφὴ εἰσήγησης ποὺ ἔλαβε χώρα στὴν ἐπιστημονικὴ ἡμερίδα μὲ τίτλο: «Μικρασιατικὸ Λειμωνάριο καὶ σύγχρονος κόσμος», ποὺ διοργάνωσε στίς 17 Σεπτεμβρίου 2022 στὴ Θεσσαλονίκη ἡ Ἱερὰ Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Δήμου Θεσσαλονίκης.

\*\* Ὁ Νικόλαος Ἀ. Δεναξᾶς εἶναι Ἐπίκ. Καθηγητὴς τοῦ Τμήματος Κοινωνικῆς Θεολογίας καὶ Θρησκευσιολογίας τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

1. Στὸ πλαίσιο τοῦ σύγχρονου διεπιστημονικοῦ διαλόγου, δὲν ὑφίστανται συγκρουσιακὲς ἀυτονομήσεις ἀνάμεσα στὴν ἐπιστὴμὴ τῆς Κοινωνιολογίας καὶ τῆς Θεολογίας-Θρησκευσιολογίας. Βλ. Κ. Κωτσιόπουλος, *Κοινωνιολογία τοῦ Χριστιανισμοῦ*, ἐκδ. Μυθονία, Θεσσαλονίκη 2017, σ. 9 κ.έ.· βλ. ἐπίσης Ἀπ. Νικολαΐδης, *Κοινωνιολογία τῆς Θρησκείας*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2007, σ. 76 κ.έ.

2. Βλ. Θ. Βερέμης – Β. Κρεμμυδάς, *Ὁ σύγχρονος κόσμος*, ἐκδ. Τυπωθῆτω – Δαρδανός, Ἀθήνα 2001.

3. Π. Χρήστου, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, τ. Α', ἐκδ. Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 48.

Πιὸ συγκεκριμένα, τὰ κείμενα τῆς Πατερικῆς Παράδοσης, τὰ ὁποῖα «πατρόθεν» μεταβιβάζονται ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ, «ὡς κληρὸς κατὰ διαδοχὴν»<sup>4</sup>, ἐπικοινωνοῦν μὲ τρόπο μοναδικὸ μὲ τὴ σύγχρονη πραγματικότητα, ἀπαντώντας σὲ σύγχρονα κοινωνικὰ ἐρωτήματα καὶ ἐπίκαιρους κοινωνικοὺς προβληματισμούς. Ἐνα τέτοιο κείμενο, εἶναι καὶ ὁ *Περὶ φιλοπτωχείας* λόγος τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ποὺ μαζί μὲ τὸ «Κατὰ πλουτούντων» ποίημά του ἀποτελεῖ σημαντικώτατη πηγὴ τόσο γιὰ τὴ διδασκαλίᾳ τοῦ ἱ. πατρὸς σὲ σχέση μὲ τὸν πλοῦτο, τὴν ἰδιοκτησίᾳ καὶ τὴ φτώχεια ὅσο καὶ γιὰ τὶς ἰδιαίτερες κοινωνικὲς καὶ οἰκονομικὲς συνθῆκες τῆς ἐποχῆς του, καθὼς καὶ τὶς ἀναγωγὲς καὶ συγκρίσεις ποὺ μποροῦμε νὰ κάνουμε μὲ τὴ σημερινὴ ἐποχή.

Ζοῦμε ἤδη στοὺς καιροὺς τῆς διάχυσης τῶν κινδύνων<sup>5</sup>, τῆς προωθούμενης ἀπὸ τὴν παγκοσμιοποίηση πολυαρχίας ἀξιών, καθὼς καὶ τῆς πολυεπίπεδης φτώχειας (λ.χ. ἐνεργειακὴ φτώχεια), συνθῆκες ποὺ ἀναδεικνύουν καὶ τὸ παγκόσμιο αἶτημα τῆς βιωσιμότητος. Μία ὄντως κρίσιμη χρονικὴ περίοδος, ποὺ ἐπίσημα στοιχεῖα τοῦ Ο.Η.Ε., μαρτυροῦν πῶς 25.000 ἄνθρωποι τὴν ἡμέρα χάνουν τὴ ζωὴ τους ἀπὸ τὴν πείνᾶ<sup>6</sup>, τὴν ἴδια στιγμή ποὺ ἡ περιουσία τῶν τριῶν πλουσιωτέρων ἀνθρώπων στὸν κόσμον ξεπερνᾷ τὸ Α.Ε.Π. τῶν 43 φτωχοτέρων χωρῶν καὶ τῶν 600 ἑκατομμυρίων κατοίκων τους<sup>7</sup>. Ὅπως ἄλλωστε ἤδη μαρτυρεῖται καὶ στὰ ἐπίσημα κείμενα τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου στὸ Κολυμπάρι τὸ 2016, «Οἱ ἀνταγωνισμοὶ καὶ οἱ ἐχθρότητες ἐν τῷ κόσμῳ εἰσάγουν ἀδικία καὶ ἀνισότητά εἰς τὴν συμμετοχὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λαῶν εἰς τὰ ἀγαθὰ τῆς θείας δημιουργίας. Στεροῦν ἀπὸ ἑκατομμύρια ἀνθρώπων τὰ βασικὰ ἀγαθὰ καὶ ὁδηγοῦν εἰς ἐξαθλίωσιν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως...»<sup>8</sup>.

Σὲ αὐτὲς τὶς συνθῆκες, ὁ λόγος τοῦ μεγάλου Καππαδόκη πατρὸς καὶ ἐνὸς ἐκ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν κρίνεται ἰδιαίτερα σημαντικός, τὰ

4. Ὁ.π., σ. 24.

5. Βλ. N. Δεναξᾶ, *Ἡ κοινωνία τῆς διακινδύνευσης κατὰ τὸν U. Beck καὶ ὁ ρόλος τῆς Θρησκείας*, ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2021.

6. J. Holmes, "Loosing 25000 to hunger every day", *un.org* [4/8/2022].

7. K. Κωτσόπουλος, *Παγκοσμιοποίηση. Κατασκευὴ καὶ πραγματικότητα*, ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2020, σσ. 112-113.

8. *Οἱ ἀποφάσεις τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, ἐκδ. CEMES, Θεσσαλονίκη 2017, σ. 57.

δὲ διδάγματα καὶ μηνύματά του ἐπίκαιρα καὶ χρήσιμα. Ἡ φτώχεια, διαχρονικὰ ἀλλὰ καὶ εἰδικώτερα στὶς σημερινὲς συνθήκες, εἶναι κατάσταση σύμφυτη μὲ τὸν κοινωνικὸ ἀποκλεισμό<sup>9</sup>. Στὸ πλαίσιο τῆς προοπτικῆς ποὺ ἀνοίγεται μέσα ἀπὸ τὴ Χριστιανικὴ διδασκαλία καθὼς καὶ μέσα ἀπὸ τὰ γραπτὰ μνημεῖα τῆς Πατερικῆς Παράδοσης, οἱ λέξεις πτωχὸς καὶ πτωχεία, λαμβάνουν θρησκευτικὸ περιεχόμενο καὶ καθίστανται συνώνυμες τῶν λέξεων δίκαιος καὶ εὐσεβής<sup>10</sup>.

Ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, γεννημένος στὴν Ἀριανζὸ τῆς Ναζιανζοῦ περὶ τὸ 329, ἀπὸ μικρὴ ἡλικία ἔδειξε τὴν ἀγάπη του πρὸς τὰ γράμματα<sup>11</sup>. Φοίτησε στὶς φημισμένες σχολές τῆς Καισάρειας, τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Ἀλεξάνδρειας, ἐνῶ περὶ τὸ 350 παρακολούθησε μαθήματα ρητορικῆς καὶ φιλοσοφίας στὴν Ἀθήνα, στὴν ὁποία μάλιστα, ἐξ αἰτίας τῆς ἀξιόλογης ἐπίδοσής του, οἱ φοιτητικοὶ σύλλογοι τὸν ἀνάγκασαν νὰ παραμείνει ὡς καθηγητῆς προτοῦ ἐπιστρέψει στὴν πατρίδα του<sup>12</sup>. Συνδέθηκε ἐπίσης μὲ στενὴ φιλία, ἥδη ἀπὸ τὰ φοιτητικὰ του χρόνια, μὲ τὸν «ἕτερο Καππαδόκη» πατέρα τῆς Ἐκκλησίας μας, τὸν Μέγα Βασίλειο.

Τὸ 381 ἀνέλαβε καθήκοντα Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως καθὼς καὶ τὴν προεδρίαν τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ἐμφανίζεται βαθύτατα ἀπογοητευμένος ἀπὸ τὶς μικρότητες καὶ τὶς ἀστήρικτες αἰτιάσεις ὁρισμένων ἐκ τῶν συμμετεχόντων. Ἐχοντας ὅμως σφυρηλατήσει ὑψηλότατο Ὁρθόδοξο φρόνημα, ὅπως ἀπέδειξε καὶ ἡ στάση του ὅλο τὸ προηγούμενο ταραγμένο διάστημα στὸ πλαίσιο τῶν ἄλλεπ-

9. Ν. Δεναξᾶς, *Καπιταλιστικὴ κρίση καὶ χριστιανισμός – κοινωνιολογικὴ διερεύνηση*, διδακτορικὴ διατριβὴ ὑποβληθεῖσα στὸ Τμῆμα Ποιμαντικῆς καὶ Κοινωνικῆς Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 2016, σ. 199 κ.έ.

10. Ὁ Γερμανὸς φιλόσοφος καὶ καθηγητῆς Georg Simmel, στὴν προοπτικὴ τῆς κριτικῆς θεώρησης τοῦ χαρίσματος, θὰ διαπιστώσει πὼς τόσο ὁ πλοῦτος ὅσο καὶ ἡ ἀνέχεια μποροῦν νὰ παραγάγουν θρησκευτικότητα. Βλ. D. Hervieu-Léger καὶ J.-P. Willaime, *Κοινωνικὲς Θεωρίες καὶ Θρησκεία*, ἐπιμ. Νίκη Ἡ. Παπαγεωργίου, μετάφρ. Κ. Τσικερδάνος ἐκδ. Κριτική, Ἀθήνα 2005, σ. 183 κ.έ.: βλ. ἐπίσης Γ. Μαντζαρίδης, «Ἡ χριστιανικὴ κοινωνία καὶ ὁ κόσμος», *Ἐπιστημονικὴ Ἑπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, τόμ. IB' (1967), σ. 60 κ.έ.: P. Brown, *Poverty and Leadership in the Later Roman Empire*, University Press of New England, Hanover 2002.

11. Π. Χρήστου, *Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματολογία*, τόμ. Α', ἐκδ. Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 198 κ.έ.: βλ. ἐπίσης Ἀθ. Γλᾶρος, λήμμα «Γρηγόριος ὁ Θεολόγος», *Μεγάλὴ Ὁρθόδοξη Χριστιανικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια (Μ.Ο.Χ.Ε.)*, Στρατηγικὲς ἐκδόσεις, σ. 393.

12. Ἀθ. Γλᾶρος, ὁ.π.

άλληλων συγκρούσεων με τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Ἀρείου, ὁ σεπτὸς Ἱεράρχης προτίμησε νὰ παραιτηθεῖ τόσο τοῦ θρόνου ὅσο καὶ τῆς προεδρίας τῆς Συνόδου, ἐπιστρέφοντας στὴν πατρίδα του<sup>13</sup>. Περίπου ἕναν χρόνο μετὰ θὰ ἐκφωνήσῃ μακροσκελὴ ἐπιτάφιο στὴ μνήμη τοῦ Μ. Βασιλείου<sup>14</sup>, μὲ τὴν κοίμησιν τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου, νὰ τοποθετεῖται περὶ τὸ 390, ὕστερα ἀπὸ μακρὰ καὶ ἐπώδυνη ἀσθένεια<sup>15</sup>.

Ὁ *Περὶ φιλοπτωχείας* λόγος ἐκφωνήθηκε πιθανῶς τὸ 373 στὴν Καισάρεια. Μὲ ἀφορμὴ τὴν παύλεια ρῆσιν ὅτι κορωνίδα τῶν ἀρετῶν εἶναι ἡ ἀγάπη, προτρέπει στὴν πρακτικὴ ἀσκησὴ τῆς, ἡ ὁποία πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀρωγὴ πρὸς τοὺς φτωχοὺς<sup>16</sup>. Ὁ ἱ. πατὴρ, συμπάσχων καὶ ὄχι ἀποστασιοποιημένος ὑποκριτικὰ ἀπὸ τὰ κοινωνικὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς του, συμμετοχὸς καὶ συμπαραστάτης τοῦ λαοῦ τῆς ἐπαρχίας του, ἀπὸ τὶς πρῶτες κιόλας λέξεις ἀπευθύνεται στοὺς συνανθρώπους του ὡς «συμπένης»<sup>17</sup>.

Δίδει δὲ σχηματικὰ τὶς προϋποθέσεις γιὰ τὴν πνευματικὴν πτωχεία, σημαντικώτερη ἴσως ἀπὸ τὴν πτωχεία ποὺ οἱ ἄνθρωποι μετροῦν μὲ τὰ δικά τους κοσμικὰ «μικρὰ μέτρα»<sup>18</sup>, καθὼς ὁ πνευματικὸς ἄρτος εἶναι αὐτὸς ποὺ πραγματικὰ τρέφει τὶς πεινασμένες πνευματικὰ ψυχές. Καλεῖ δὲ τοὺς πιστοὺς νὰ δεχθοῦν μὲ καλὴ πίστιν τὸν λόγο του: «*ἵνα Βασιλεία πλουτήσητε*»<sup>19</sup>. Ξεκάθαρα ὁ ἱ. πατὴρ κινεῖται στὸ πλαίσιο τῆς Ὁρθόδοξης ἀρχῆς τῆς διαλεκτικῆς τῆς καταφάσεως καὶ ὑπερβάσεως τοῦ κόσμου, ποὺ ἀσφαλῶς δὲν ἰσοδυναμεῖ μὲ κατάργησιν τῶν ἐγκόσμιων θεσμῶν, ἀλλὰ μὲ ποιοτικὸ μετασχηματισμὸ τους<sup>20</sup>.

Αἰῶνες πρὶν ἀπὸ τὸν Keynes, ποὺ χαρακτηρίζει τὸ φαινόμενο τῆς φτώχειας ὡς παράδοξο –εἰδικὰ ὅταν αὐτὸ ἐκδηλώνεται σὲ περίοδο οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης καὶ ἀφθονίας–<sup>21</sup>, ἢ τὸν Bauman, ὁ ὁποῖος

13. Ὁ.π., σ. 394.

14. Ὁ.π., σ. 395.

15. Ὁ.π.

16. Ὁ.π., σ. 396.

17. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος ΙΔ*, Ε.Π.Ε., τόμ. 5, σ. 368.

18. Ὁ.π.

19. Ὁ.π.

20. Κ. Κωτσιόπουλος, *Ἀνάλεκτα Κοινωνιολογίας τοῦ Χριστιανισμοῦ*, ἐκδ. Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 2020, σ. 10.

21. J. M. Keynes, *Ἡ γενικὴ θεωρία τῆς ἀπασχόλησης, τοῦ τόκου καὶ τοῦ χρήματος*,

ἐπισημαίνει πώς: «Ἡ φτώχεια, εἶναι μιὰ κοινωνικὴ καὶ ψυχικὴ κατάσταση [...] “εἶσαι φτωχός”, σημαίνει πὼς εἶσαι ἀποκλεισμένος ἀπὸ ὅτιδήποτε ἐκλαμβάνεται ὡς “κανονικὴ ζωὴ”»<sup>22</sup>, ὁ ἱ. πατὴρ ἐπιχειρεῖ νὰ ἐπαναπροσδιορίσει τὴ φτώχεια καὶ τὸν πλοῦτο, ἐστιάζοντας στὶς πνευματικὲς ἀρετὲς καὶ τὰ ἀγαθὰ ποὺ ὁ κάθε ἄνθρωπος εἶναι ἱκανὸς νὰ ἀποκτήσει, ἀρκεῖ νὰ τὸ θελήσει.

Στὴ συγκεκριμένη παρέμβασή του, ὁ Ἅγιος Γρηγόριος θὰ τονίσει πώς: «Καλὸν ἢ ἀκτημοσύνη», ἡ διάθεση δηλαδὴ τοῦ συσσωρευμένου ἢ ἀκοινωνήτου πλούτου<sup>23</sup>. Ἐστιάζει δὲ τὸ πρόβλημα τοῦ πλούτου στοὺς θρησκευτικοὺς λειτουργούς, ὅσοι ζοῦν γιὰ τὸ Εὐαγγέλιο, καθὼς ἡ ἀκτημοσύνη ἀποτελεῖ γιὰ τὸν Γρηγόριο, προϋπόθεση γιὰ νὰ ἀκολουθήσει κανεὶς τὴ Βασιλικὴ Ὁδό<sup>24</sup>. Φέροντας δὲ τὸ παράδειγμα τοῦ Ζακχαίου, ποὺ μοίρασε τὰ υπάρχοντά του γιὰ νὰ ὑποδεχθεῖ τὸν Κύριο, ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ἐπισημαίνει ὅτι: «καλὸν θεωρία καὶ καλὸν πράξις», καθὼς ἡ μὲν πρώτη μᾶς ἀνυψώνει ἀπὸ τὰ γήινα, ἐνῶ ἡ δεύτερη ὑπηρετεῖ μὲ τὰ ἔργα τὴν ἀγάπη καὶ ἄρα τὸν ἴδιο τὸν Χριστό.

Ἄλλωστε στὸν χριστιανισμὸ ἡ ἀνθρώπινη ἀξία δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰ ἐξωτερικὰ γνωρίσματά της, ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ ἰσχὺ ἢ ἀδυναμία τοῦ κάθε ἀνθρώπου, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν κοινὴ ἀνθρώπινη οὐσία, μὲ τὴν καταγωγὴ ἀπὸ τὸν ἴδιο Πατέρα<sup>25</sup>. Ὅρθα παρατηρεῖται πὼς ἡ Ὁρθόδοξη Παράδοση «διαπότισε μὲ τὴν πνευματικότητά της τὰ πρόσωπα καὶ τοὺς φορεῖς ἐξουσίας, ὥστε οἱ ἰδεολογικοὶ μηχανισμοὶ τοῦ Κράτους νὰ κινοῦνται πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς φιланθρωπίας, τῆς καταλλαγῆς, τῆς ἀταξικῆς διάθεσης καὶ τῆς ἰσοτιμίας»<sup>26</sup>.

ἐπιμ. Μ. Μ. Ψαλιδόπουλος, μετάφρ. Θ. Ἀθανασίου, ἐκδ. Παπαζήση, Ἀθήνα 2001, σ. 80.

22. Ζ. Μπάουμαν, *Ἡ ἐργασία, ὁ καταναλωτισμὸς καὶ οἱ νεόπτωχοι*, μετάφρ. Κ. Γεώργιας, ἐκδ. Μεταίχμιο, Ἀθήνα 2004, σ. 113.

23. Γιὰ τὸν πλοῦτο καὶ τὴν πλεονεξία βλ. Ἀπ. Νικολαΐδης, *Δόγματα καὶ Κοινωνία*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2009, σ. 142 κ.έ.· βλ. ἐπίσης Γ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανικὴ Ἠθικὴ II*, ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 461.

24. J. A. McGuckin, “St. Gregory of Nazianzus on the Love of the Poor (Oration 14)”, στο: Ν. Dumitrescu (ed.), *The Ecumenical Legacy of the Cappadocians*, Palgrave Macmillan, New York 2016, σ. 139.

25. πρωτοπρ. Θ. Ζήσης, *Ἠθικά Κεφάλαια*, ἐκδ. Βρυέννιος, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 64.

26. Κ. Κωτσόπουλος, *Κοινωνιολογία τοῦ Χριστιανισμοῦ*, ὅ.π., σ. 302. Βλ. ἐπίσης Emm. Clapsis, “Wealth and Poverty in Christian Tradition”, *Greek Orthodox Theological Review* 54, 1-4 (1981), σσ. 169-187.

Πλούσιοι καὶ φτωχοὶ εἶναι καὶ οἱ δυὸ πλάσματα τοῦ Θεοῦ, μᾶς λέγει ὁ ἱ. πατὴρ, ἔστω καὶ ἂν τὰ ὑπάρχοντά τους εἶναι ἄνισα<sup>27</sup>. Ἄς ἀναλογισθοῦμε πόσο σημαντικές εἶναι οἱ ὡς ἄνω προτροπές τοῦ Γρηγορίου, σὲ μία ἐποχὴ στὴν ὁποία κανονικοποιεῖται ἡ ἐξουσία τοῦ «ἀπαθοῦς» καὶ «ἀκοινώνητου» πλούτου, τὰ ὑπερσυσσωρευμένα δηλαδὴ κέρδη ποὺ δὲν ἐπανεπενδύονται στὴν πραγματικὴ οἰκονομία. Ὅπως ὀρθὰ ἐπισημαίνεται, «ὁ σύγχρονος παγκοσμιοποιημένος Καπιταλισμός, δὲν στηρίζεται στὴν πραγματικὴ οἰκονομία τῶν ἀπτῶν καὶ ὑλικῶν παραγόμενων ἀγαθῶν, ἀλλὰ στὴν εἰκονικὴ οἰκονομία τῆς ψηφιακῆς λειτουργίας τῶν ἄυλων τίτλων»<sup>28</sup>.

Ὁ Γρηγόριος θεωρεῖ πὼς ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἴσοι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, τονίζοντας πὼς: «[...] τὰς πρώτας τοῦ ζῆν ἀφορμὰς ἀφθόνους ἅπασιν ἐχαρίσατο, οὐ δυναστεία κρατουμένας, ἀλλὰ καὶ κοινὰς τὰς αὐτὰς καὶ πλουσίας καὶ οὐδὲν παρὰ τοῦτο ἐνδεεστέρας προέθηκεν»<sup>29</sup>. Ὁ ἱ. πατὴρ, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ποὺ διαχωρίζει τὰ ὑλικά ἀγαθὰ σὲ ἐλεύθερα καὶ μὴ ἐλεύθερα, ἐπισημαίνει πὼς ὅλοι οἱ ἄνθρωποι γεννήθηκαν ἐλεύθεροι καὶ ἐλεύθερα μποροῦν νὰ ἀπολαμβάνουν ὅσα δόθηκαν ἀπὸ τὸν Θεό<sup>30</sup>.

Ὡς ἐλεύθερα ὀρίζονται ὅσα δόθηκαν στὸν ἄνθρωπο μέσω τῆς δημιουργίας, γιὰ νὰ τὰ ἀπολαμβάνει χωρὶς περιορισμοὺς καὶ προϋποθέσεις. Ὡς μὴ ἐλεύθερα ὀρίζονται ὅσα ἀποκτῶνται μέσα ἀπὸ τὴν ἐργασία, ὅσα δηλαδὴ ἔχουν ὡς προϋπόθεση κατοχῆς καὶ χρήσεως τὸν πλοῦτο, τὸ χρῆμα ἢ τὴν ἰδιοκτησία.

Ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος μέσα ἀπὸ τὸν *Περὶ φιλοπτωχείας* λόγο του στὴν οὐσία ἱστορεῖ τὴ συστηματοποίηση τοῦ οἰκονομικοῦ παράγοντα ποὺ διαχρονικὰ διαμορφώνει τὶς κοινωνικές-ταξικές ἀνισότητες. Λέγει χαρακτηριστικὰ πὼς ἀπὸ τὴν ὥρα ποὺ οἱ ἄνθρωποι ἐξόρυξαν χρυσό, ἀσῆμι καὶ πολύτιμους λίθους καὶ ἀνέδειξαν τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ὡς κυρίαρχα μεγέθη τῶν κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν σχέσεων, ἐμφανίσθηκαν οἱ κοινωνικὲς παθογένειες ὡς «ἀρόρωσθήματα κοινά

27. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος ΙΔ*, Ε.Π.Ε., τ. 5.

28. Κ. Κωτσόπουλος, *Παγκοσμιοποίηση. Κατασκευὴ καὶ πραγματικότητα*, ὅ.π., σ. 113.

29. Γρηγορίου Θεολόγου, ὅ.π.

30. Ὅ.π.

τινα τῇ κακίᾳ συνεισπεσόντα»<sup>31</sup>. Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως καὶ ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, δὲν ὑποστηρίζουν ἄκριτα τὸν θεσμὸ τῆς ἰδιοκτησίας.

Ὁ πλοῦτος ἢ τὸ χρῆμα ὡς γενικὸ ἐμπορικὸ ἰσοδύναμο, ἀπὸ μόνα τους εἶναι ἡθικῶς οὐδέτερα<sup>32</sup>. Ἦδη στὸ πλαίσιο τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, καὶ εἰδικώτερα τῆς Ἀριστοτελικῆς σκέψης, γνώστης καὶ μελετητῆς τῆς ὁποίας ὑπῆρξε καὶ ὁ Γρηγόριος, θὰ διατυπωθεῖ πῶς τὸ χρῆμα, ἀποτελεῖ ἕναν ἐνδιάμεσο ὄρο, ἕνα ρυθμιστικὸ μέσο στὶς συναλλαγές, ὡς ἀνταλλάξιμο ὑποκατάστατο τῆς ἀνάγκης<sup>33</sup>. Ἡ καλὴ ἢ κακὴ χρῆση τους εἶναι αὐτὴ ποὺ προσδίδει τὸ ἀντίστοιχο πρόσημο καὶ προκαλεῖ καὶ ἀνάλογες κοινωνικὲς συνέπειες. Χαρακτηριστικὰ εἶναι καὶ τὰ ὅσα ἀναφέρει ὁ καθηγητῆς τοῦ Harvard Niall Ferguson γιὰ τοὺς Ἵνκας, οἱ ὁποῖοι ὡς καὶ τὴν περίοδο τῆς κατάλυσης τῆς αὐτοκρατορίας τους τὸ 1532 ἀγνοοῦσαν τὴ χρηματιστικὴ ἀξία τῶν πολύτιμων μετάλλων, ἐκτιμώντας μόνον τὰ αἰσθητικὰ τους χαρίσματα<sup>34</sup>. Γιὰ τοὺς Ἵνκας ὁ χρυσὸς ἦταν «ὁ ἰδρώτας τοῦ ἡλίου» καὶ τὸ ἀσήμι «τὸ δάκρυ τοῦ φεγγαριοῦ»<sup>35</sup>.

Ἡ ἀνισοκατανομὴ τοῦ πλούτου γιὰ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἀποτελεῖ θεμελιώδη κοσμολογικὴ ρύθμιση, παιδαγωγικὸ μέτρο τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ, ἀπόλυτα ἐντεταγμένη μέσα στὴν ἐσχατολογικὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας. Τὰ ἐλεύθερα ἀγαθὰ δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὸν Θεὸ ἢ μὲ τὴ χάρι Του καὶ προσφέρονται στοὺς ἀνθρώπους γιὰ χρῆση καὶ εὐχαριστία<sup>36</sup> καὶ ὄχι κατάχρηση καὶ ἱκανοποίηση τῆς πλεονεξίας, στὸ πλαίσιο τῆς κοινωνικῆς ἀλληλοπεριχώρησης, ταξικῆς συνεργασίας καὶ ὄχι σύγκρουσης, καθὼς καὶ τῆς ἀμοιβαιότητος τῶν κοινωνικῶν ἐξαρτήσεων.

31. Γρηγορίου Θεολόγου, *ὁ.π.*

32. Ν. Δεναξᾶς, *Καπιταλιστικὴ κρίση καὶ χριστιανισμός – κοινωνιολογικὴ διερεύνηση*, *ὁ.π.*, σ. 110.

33. Βλ. Ἀριστοτέλους, *Ἠθικὰ Νικομάχεια*, βιβλία ε'-κ', 1133b, μετάφρ. Δ. Λυπουρλῆς, ἐκδ. Ζήτηρος, Θεσσαλονίκη 2006.

34. Ν. Ferguson, *Ἡ ἐξέλιξη τοῦ χρήματος*, μετάφρ. Εὐτυχία Παγουλάτου, ἐκδ. Αλεξάνδρεια, Ἀθήνα 2011, σ. 33.

35. *Ὁ.π.*

36. Γ. Μαντζαρίδης, *ὁ.π.*, σ. 451.

Εἶναι χαρακτηριστικό δὲ τὸ ψαλμικὸ χωρίο ποὺ διαπιστώνει ὅτι: «Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, ἡ οἰκουμένη καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ»<sup>37</sup>. Ἀκόμη καὶ στὸν Μωσαϊκὸ Νόμο ἐπισημαίνεται πὼς τὰ οἰκονομικά, μὴ ἐλεύθερα ἀγαθὰ, ἀνήκουν κατὰ κυριότητα στὸν ἴδιο τὸν Θεό<sup>38</sup>. Καὶ γιὰ τὸν Γρηγόριο τὸν Θεολόγο λοιπόν, ὁ ἄνθρωπος θεωρεῖται οἰκονόμος καὶ ὄχι κύριος τῶν ὅποιων ἀγαθῶν βρίσκονται στὴ διάθεσή του. Γιὰ τὸν Γρηγόριο, ὅλα προέρχονται ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ ἄρα κατ' οὐσίαν ἀνήκουν στὸν Ἰδιο. Γι' αὐτὸ προτρέπει καὶ τοὺς ἀνθρώπους νὰ μὴν καταχρῶνται ὅ,τι ἐκ Θεοῦ ἔχει δοθεῖ καὶ νὰ μιμηθοῦν τὴν ἰσότητα τοῦ Θεοῦ στὴν πρόσβαση αὐτῶν τῶν ἀγαθῶν.

Τόσο ἡ θύραθεν ἐμπειρικὴ ἔρευνα ὅσο καὶ ἡ παρατήρηση τῆς πορείας τῶν κοινωνιῶν σήμερα, μᾶς ὀδηγεῖ στὸ συμπέρασμα πὼς ὑπάρχει μία τάση υποβάθμισης τῆς ἀξίας τοῦ προσώπου καὶ τῆς ἀποθέωσης τῆς ἀτομικότητος, μὲ τὴν ταυτόχρονη προσπάθεια προσαρμογῆς στὴν ταχύτητα μὲ τὴν ὁποία ταξιδεύει ἡ πληροφορία, γεγονός ποὺ συμπαράσχει καὶ τὴν ταχύτητα μὲ τὴν ὁποίαν οἱ ἄνθρωποι καλοῦνται νὰ αἰσθανθοῦν, νὰ διαισθανθοῦν, νὰ νιώσουν, νὰ ἀλληλεπιδράσουν<sup>39</sup>.

Ἔτσι φθάνουμε σὲ μία «κοινωνία ἀκοινωνήτων ἀτόμων, ποὺ εἶναι ἀδιάφορα γιὰ τὸ κοινωνικὸ σύνολο καὶ τὸν συνάνθρωπο, μὲ τὸ φάσμα τῆς φτώχειας καὶ τοῦ κοινωνικοῦ ἀποκλεισμοῦ νὰ πλανῶνται ὡς φάντασμα στὶς προοδευμένες καὶ πολιτισμένες κατὰ τ' ἄλλα κοινωνίες μας»<sup>40</sup>. Παρήγορο εἶναι βέβαια τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἄνθρωποι δὲν φαίνεται νὰ παραδίδονται εὐκόλα στὴν ἀπελπισία ποὺ τοὺς καταδικάζει ὁ ἐπιτηδευμένα ἀφηρημένος καὶ ἀσυνάρτητος χαρακτήρας τῆς ἐποχῆς μας, ἀλλὰ νὰ ἐπιστρέφουν στὴ θρησκευτικὴ ἀναφορὰ καὶ τὶς θρησκευτικὲς

37. Ψαλμ. 23, 1.

38. Ἐξ. 19, 5.

39. Ὁ Β. Γαϊτάνης, ἀναφερόμενος στὸν Baudrillard, κάνει λόγο γιὰ τὸ τέλος τῆς ἀναφορικότητος ἀλλὰ καὶ τοῦ συμβολισμοῦ στὴν προσομοιωμένη ἐποχὴ τοῦ ὑπερ-πραγματικοῦ. Βλ. περισσότερο Β. Γαϊτάνης, *Ἀπὸ τὴν Κοινωνία στὴν Ἐπικοινωνία*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2008, σ. 93.

40. Κ. Κωτσιόπουλος, *Παγκοσμιοποίηση. Κατασκευὴ καὶ πραγματικότητα*, ὁ.π., σ. 112.

παραδόσεις καί, στην περίπτωση του Χριστιανισμού, στην πίστη στο συγκεκριμένο και ζωηφόρο<sup>41</sup>.

Σε σχέση πάντοτε με την φτώχεια, ὀρθὰ παρατηρεῖται πώς: «Ὁ φτωχὸς σήμερα δὲν εἶναι ἓνας πλούσιος με λιγότερα λεφτά, ἀλλὰ ἓνας “ἄλλος ἄνθρωπος”, εἶναι ἡ προσωποποίηση ὅλων τῶν “δημοσίων κακῶν” [...] ἐξοβελίζεται ἀπὸ τὸ σύμπαν τῶν ἡθικῶν ἀξιῶν τῆς κοινωνίας»<sup>42</sup>. Μὴ ἔχοντας τὴ δυνατότητα νὰ καταναλώσουν, οἱ φτωχοὶ καθίστανται ἡθικὴ παρενόχληση.

Ὅπως λοιπὸν σήμερα, ἔτσι καὶ στὴν ἐποχὴ τοῦ ὁ Γρηγόριος, μέσα ἀπὸ παραστατικὲς περιγραφές, στηλιτεύει τὴν ὑποκρισία τῶν ἀνθρώπων εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος τῆς φτώχειας καὶ τοῦ κοινωνικοῦ αποκλεισμοῦ. Ἐπισημαίνει δὲ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς φιλανθρωπίας, τῆς διαπροσωπικῆς συγχωρητικότητος<sup>43</sup>, τοῦ ἐλέους – πανανθρώπινες χριστιανικὲς ἀξίες ποὺ ἀποδεδειγμένα ἐνισχύουν τὴν κοινωνικὴ συνοχὴ καὶ εἰρήνη.

Ὅπως ὁ Χριστὸς χρησιμοποιεῖ συχνὰ παραδείγματα γιὰ νὰ παιδαγωγῇ τοὺς ἀνθρώπους, ἔτσι καὶ ὁ Γρηγόριος φέρει μέσα στὸν Λόγο τοῦ ἓνα παράδειγμα προφανῶς ἀπὸ τὴ σύγχρονή του κοινωνικὴ πραγματικότητα, ποὺ δὲν διαφέρει καὶ πολὺ ἀπὸ τὴ δική μας σύγχρονη πραγματικότητα. Μιλώντας γιὰ τοὺς πτωχοὺς ἀσθενεῖς τῆς ἐποχῆς του, ἀνθρώπους ποὺ πάσχουν ἀπὸ σοβαρὲς ἀσθένειες καὶ δὲν ἔχουν τὴ δυνατότητα πρόσβασης σὲ θεραπεία, ἐπισημαίνει ὅτι: «Καὶ πλεον ἔχει νόσου κακία καὶ τὸ μὲν ἀπάνθρωπον ὡς ἐλευθέριον ἡσπασάμεθα, τὸ δὲ συμπαθὲς ὡς αἰσχροὺν

41. Βλ. R. Crawford, *Τί εἶναι Ὁρησκεία*, μετάφρ. Μ. Μπλέτας, ἐκδ. Σαββάλας, Ἀθήνα 2004· βλ. ἐπίσης Κ. Κωτσιόπουλος, «Πολιτιστικὴ διπλωματία καὶ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο», εἰσήγηση στὸ διεθνὲς συνέδριο: *Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Βαρθολομαῖος: 30 χρόνια διακονίας* (Πρακτικὰ ὑπὸ ἔκδοση).

42. Κ. Δ. Γεώργας, «Προλογικὸ σημείωμα», στό: Ζ. Μπάουμαν, *Ἡ ἐργασία, ὁ καταναλωτισμὸς καὶ οἱ νεόπτωχοι*, ἐκδ. Μεταίχμιο, Ἀθήνα 2004, σ. 15· βλ. ἐπίσης Γ. Πανούσης, *Τὸ ἔγκλημα τοῦ φτωχοῦ καὶ ἡ φτώχεια ὡς «ἔγκλημα»* (σὲ συνθήκες παγκοσμιοποίησης), ἐκδ. Ἀντ. Ν. Σάκκουλας, Ἀθήνα 2002, σσ. 18-19. Ὁ Σάκης Καράγιωργας ἐπισημαίνει ἐπίσης πώς: «Σὲ κατάσταση φτώχειας, βρίσκεται ἓνα ἄτομο, ὅταν ἡ κατανάλωσή του εἶναι μικρότερη ἀπὸ τὸ 50% τῆς μέσης κατανάλωσης τοῦ ἐνηλίκου». Σ. Καράγιωργας, *Διαστάσεις τῆς φτώχειας στὴν Ἑλλάδα*, τ. Α', Ε.Κ.Κ.Ε., Ἀθήνα 1999, σ. 50.

43. Βλ. σχετικὰ, Σ. Κ. Τσιτσίκος, *Ἡ διαπροσωπικὴ συγχωρητικὴ ἐκδήλωση*, ἐκδ. Tremendum, Ἀθήνα 2018.

ἡτιμάσαμεν»<sup>44</sup>, δηλαδή ὅτι οἱ ἄνθρωποι φαίνεται νὰ ἔχουν ἀποδεχθεῖ τὴν κακία καὶ τὴν ἀπανθρωπιά, ἐνῶ τὴν συμπάθεια καὶ τὴν συμπόνια ὑποτιμοῦν ὥς κάτι φοβερό.

Ὡς ἠθικὴ παρενόχληση, ὅπως εἰπώθηκε ἤδη, φαίνεται πὺς ἀντιμετώπιζαν καὶ οἱ σύγχρονοι τοῦ Γρηγορίου τοὺς ἀσθενεῖς καὶ πένητες, ἐκδιώκοντάς τους ἀπὸ τὰ σπίτια τους καὶ τοὺς δημόσιους χώρους, καταδικάζοντάς τους νὰ ζοῦν στὴν ἀπελπισία τῆς μοναξιάς καὶ τῶν κακοπαθημάτων τους. Γιὰ τὸν ἱ. πατέρα ὅμως, ἡ φιланθρωπία εἶναι ἡ πραγματικὴ τροφή, ὁ πραγματικὸς πλοῦτος καὶ ὁ δρόμος πρὸς τὴν κατάκτηση τῆς πραγματικῆς ἐλευθερίας.

Ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως μαρτυρεῖται ἀπὸ τοὺς Πατέρες καὶ τὸν Ἅγιο Γρηγόριο τὸν Θεολόγο, ἀποτελεῖ μία συνεχῇ ἀλληλοπεριχώρηση καὶ ἀλληλοσύνδεση τοῦ θεανθρωπίνου καὶ κοινωνικοῦ χαρακτῆρος τῆς πιστεύουσας κοινότητας, ἐνῶ δὲν ἔχει ἀφηρημένο μεταφυσικό, θεωρητικὸ ἢ ιδεολογικὸ χαρακτῆρα<sup>45</sup>. ἀποτελεῖ δέ, κατὰ τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησιολογία, ἱστορικὸ καὶ ἐμπειρικὸ γεγονὸς<sup>46</sup>. Ἡ μαρτυρικὴ Καππαδοκία, ἡ γῆ τῶν Πατέρων, τὸ προπύργιο τῆς ὀρθῆς πίστεως ἦταν, εἶναι καὶ θὰ παραμείνει σημαντικώτατο σημεῖο ἀναφορᾶς τῆς παγκόσμιας πολιτιστικῆς κληρονομιάς, τῆς Οἰκουμενικῆς Ὁρθόδοξης Χριστιανοσύνης καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

44. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος ΙΔ*, Ε.Π.Ε., τ. 5

45. Κ. Κωτσιόπουλος, *Ἡ κοινότητα – συμβολὴ στὴν κοινωνιολογικὴ διερεύνηση τοῦ χριστιανισμοῦ*, ἐκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 104.

46. Ὁ.π.

## SUMMARY

### *For the Love of the Poor* Homily of Saint Gregory the Theologian – Social Analysis

By Nikolaos A. Denaxas, *Assist. Professor*  
*National and Kapodistrian University of Athens*

In the context of the study and research of Sociology of Religion, the written monuments of the religious Tradition, clearly identify the cultural references and traditions of people. Thus, they play an undeniably important role. More specifically, the writings of the Christian Orthodox Fathers, seem to communicate in a unique way with modern reality, answering to contemporary social questions and current social concerns.

One such text is the *For the love of the poor* homily by Saint Gregory the Theologian, which is a very important source about Saint Gregory's teachings about wealth, property, and poverty, and the particular social and economic conditions of his time, and for the reductions or comparisons we can make with the present day.